

מהגמוניה לשותפות

מאת רמזי סלימאן¹

ברצוני לפתוח מאמר קצר זה בסיפור אישי, שאירע לפני 18 שנה. נשאתי אז הרצאה בכנס שארגן המרכז היהודי-ערבי באוניברסיטת חיפה. אינני זוכר את הכותרת המדויקת של הרצאתי, אך היא עסקה בזהות הקולקטיבית של הפלסטינים בישראל ובזכויותיהם הקולקטיביות. עם סיום דבריי, קם נשיא האוניברסיטה דאז והעיר את הערותיו. הוא ביטא התנגדות ברורה וגורפת ל"שיח זכויות" ואמר: "לכם, הערבים הישראלים, אין זכויות, לנו היהודים יש חובות כלפיכם".

השקפת עולם זו אינה יוצאת דופן בנוף הישראלי. למעשה, על אף הרטוריקה הרווחת לאחרונה, הדוגלת ב"זכויות תמורת חובות", השקפה זו עודנה אופיינית לדרך שבה רוב הישראלים היהודים תופסים ומבטאים את יחסם לפלסטינים בישראל. למעשה, היא עומדת בבסיס המדיניות והפרקטיקות השלטוניות, הנגזרות מעצם הגדרתה של ישראל כמדינה יהודית.

השקפת העולם הקובעת – "לכם אין זכויות, לנו יש חובות" – משקפת מנטליות של "Noblesse Oblige" (האצילות מחייבת). היא מספקת תמיכה מוסרית ופסיכולוגית לאידיאולוגיה ולפרקטיקה ההגמוניות, המשרתות את המטרה של "מדינה יהודית". מנטליות זו עודנה מושרשת למדי, למרות הטענות חסרות הכיסוי, הנשמעות חדשות לבקרים, על קיומם של דמוקרטיה ושל שוויון בישראל. מנטליות זו עומדת כמובן בסתירה לעצם עקרון השוויון, שכן משתמע ממנה ש"יש להם" יכולים לנהוג כדיקטטורים כל-יכולים. הם יכולים לבחור לתת ל"נתינים" כמה שהם רוצים ומתי שהם רוצים, ולמקבלים אין בררה אלא לציית. ביחסים מסוג זה אין שום שותפות או השתתפות אמיתיות. למעשה, יחסי "Noblesse Oblige" מרדדים את עקרון השוויון לכדי אקט של נדיבות.

ה"אציל" שנותן מרצון מפיך רווחים חומריים ופסיכולוגיים מנתינתו. מבחינה פסיכולוגית, הוא שואב מכך תחושה שהתנהגותו הוגנת. אותם רגשות צדקניים משמשים לו גם הצדקה לביצוע פעולות ענישה, אם וכאשר ה"נתינים" מערערים על המשוואה ההגמונית. המטוטלת של המקל והגזר מאפיינת את מדיניות השליטה, שבאופן פרדוקסלי מקודמת בידי מפלגות השמאל היהודי יותר משהיא מקודמת בידי מפלגות הימין. במסגרת מדיניות זו, לא רק שאמצעים המיועדים לביעור האפליה ואי-השוויון מצטמצמים לצורה של נדבנות, אלא שאותם מעשי נדבנות משמשים גם אמצעים של כוח ושליטה.

שימור ההגמוניה המוחלטת של הרוב היהודי וחיזוקה סותרים את עקרונות הצדק הפרודורלי וחלוקת הכוח. במקרה הטוב, גם כאשר לא עושים בהם שימוש מניפולטיבי כאמצעי שליטה, הרווחים הטמונים בצעדים מהסוג הנדבני, המכוונים להשגת שוויון ולצמצום פערים, אינם עונים על המינימום הדרוש לבני קבוצת המיעוט.

¹ פרופ' רמזי סלימאן הוא ראש החוג לפסיכולוגיה באוניברסיטת חיפה וחוקר ב-"מדה אל-כרמלי".

בפרספקטיבה כוללת יותר, המטרה של שימור "יהדותה של המדינה", בסיוע מנטליות העליונות, מטרפדת כל אפשרות לשילובו של המיעוט הפלסטיני בישראל. במהלך כל ההיסטוריה של המדינה פעל הרוב היהודי – באמצעות חוקים רבים, מדיניות ופעולות רשמיות וציבוריות – להכשלת התארגנויות של קבוצת המיעוט, שביקשה להשיג זכויות קולקטיביות ואזרחות שווה לחברה.

במקום אחר טענתי שהאזרחות המוגבלת והבלתי שווה שניתנת לאזרחים הפלסטינים, יחד עם הפרקטיקות ההגמוניות הננקטות כלפיהם, דחקו את הפלסטינים למעמד של שוליות כפולה: לא זו בלבד שהם שוליים כאזרחים, הם אף נדחקים למצב של ניכור מתרבותם ומזהותם.

מובן שהקשר בין "אדון" ל"עבד" הוא דו-צדדי. האדון יכול להפעיל את כוחו המוחלט רק אם העבד משלים עם מעמדו. אולם לעתים קרובות מועיל יותר, שלא לומר מכובד יותר, לדחות הצעה משפילה. אשר למיעוט הפלסטיני, בהיעדר אסטרטגיה קולקטיבית ברורה ומוסכמת, תמיד יימצאו נציגים "לגיטימיים" שיסכימו לאסוף את הפירורים שמותר להם הממסד הישראלי. הרסני לא פחות הוא התפקיד הפעיל שממלאת המדינה, שאינה מפספסת שום הזדמנות להשתמש בכוחה כדי לבחור נציגים למיעוט מתוך אלה שהפנימו את היחס ההגמוני בין האדון לעבד, ומוכנים לדבר בקול אדונם.

בקרב פעילים חברתיים ואינטלקטואלים פלסטינים בישראל גוברת לאחרונה המודעות לצורך בקריאת תיגר על הסטטוס קוו. הטיעון העיקרי שנשמע, אף שהוא מנוסח במילים ובסגנונות שונים, הוא שיש להחליף את ההגמוניה של קבוצה אחת ביחסים שוויוניים, שיבטיחו אזרחות שווה ומלאה לכל. אזרחות מלאה, כך נטען, כוללת לא רק זכויות אינדיבידואליות, אלא גם זכויות קולקטיביות, ובכלל זה זכותה של כל קבוצה לטפח את זהותה ואת תרבותה הייחודית.

הצורך לדבר בקול ברור על נושא חשוב זה נעשה דוחק מתמיד, נוכח המאמצים האחרונים לחתום בחותם חוקתי מודל הגמוני לא מוסרי, ודאי מיושן, שבו עם אחד שולט בעם אחר.